

стораницях «Записок НОШ» (1906-1913) розвитку української етнології в Научном обществе им. Шевченко. Проаналізована структура цього публічного видання, тип матеріалів і їх зміст в контексті дослідження діяльності членів Етнографічної комісії. Прослідують основні тенденції формування наукових знань про етнологічні досягнення членів вказаної організації, а також значення «Записок НОШ» як історіографічного джерела для вивчення окресленої проблеми.

Ключевые слова: Научное общество им. Шевченко, етнологія, етнографія, історіографія, «Записки НОШ».

Konta R.M., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Ethnology and Regional Studies of Kyiv National University named after Taras Shevchenko.

Research of the problem of Ukrainian ethnology development in Scientific Society named after Shevchenko on the pages of «Zapysky NTSh» (1906–1913). The article deals with the problem of describing the development of the Ukrainian ethnology in Scientific Society named after Shevchenko on the pages of «Zapysky NTSh» in 1906-1913. The structure of this printing edition, the type of the materials contained in it and its contents in the context of research of activity of the members of the Ethnographic commission are analyzed. The basic tendencies of formation of scientific knowledge about ethnologic achievements of members of the indicated organization as well as the importance of "Zapysky NTSh" as a historiographical source for the study of the outlined problem are considered.

Key words: Scientific Society named after Shevchenko, ethnology, ethnography, historiography, «Zapysky NTSh».

УДК 94(47:73):355.02"1981/1984"

Крисенко Д.С.,

канд. істор. наук, ст. викладач кафедри міжнародних відносин
Київського національного університету культури і мистецтв

Місце СРСР у доктрині національної безпеки першої адміністрації Р. Рейгана (1981–1984)

У статті висвітлюється роль «радянської загрози» у стратегії національної безпеки США за період від приходу до влади консервативної коаліції Рейгана до початку радянської «перебудови». Визначені стратегічні пріоритети, покладені в основу взаємин з СРСР. Обґрунтовується точка зору про домінуючий вплив цього напрямку політики Білого дому на формування неореалістичного напрямку теорії міжнародних відносин. Стверджується, що протягом першої половини 80-х років республіканська адміністрація США розробила та реалізувала курс національної безпеки, спрямований на руйнування світової соціалістичної безпеки та світової соціалістичної системи і успішне закінчення «холодної війни».

Ключові слова: протистояння, США, СРСР, доктрина національної безпеки, сили стратегічного призначення.

Однією з головних функцій держави є створення оптимальних умов для гармонійного та безпечного розвитку своїх громадян, що може бути здійснене лише за умов національної безпеки. Необхідність вдосконалення наявної в Україні доктрини національної безпеки вимагає звернення до зразків цієї системи в інших державах. Найбільш цікавим її прикладом є доктрина національної безпеки США часів адміністрації Р. Рейгана, адже саме в його час була здобута перемога США у системному протистоянні з СРСР, відомому під назвою «холодної війни». Отже, предметом цієї статті є еволюція місця СРСР у доктрині національної безпеки США першої половини 1980-х років.

Завершальний етап «холодної війни» припав на час приходу до влади адміністрації Р. Рейгана, щодо якого у американській історіографії існує стійка характеристика як «найбільш консервативного» та «ідеологізованого» лідера в історії США. Необхідність серйозної ревізії американської політики щодо СРСР та соціалістичних країн була підкреслена ним вже у ході передвиборчої кампанії 1980 р. Тоді республіканська партія чітко окреслила цілі та

пріоритети політики США у сфері національної безпеки, що виявилася основою американської стратегії впродовж двох президентських каденцій Рейгана. Період 70-х років розцінювався правоконсервативними колами як період глобального відступу країни: економічна криза, «в'єтнамський синдром», легкі перемоги СРСР в Афганістані (на початковому етапі), Нікарагуа, Анголі, Мозамбіку та інших точках світу. Одним з імперативів своєї зовнішньої політики Рейган вважав протистояння комунізму та «відновлення моці» США на світовій арені. Виходячи з цього, радянсько-американським відносинам у республіканській концепції національної безпеки була відведена центральна системоутворююча роль. Представниками неоконсервативних кіл на СРСР покладалася повна відповідальність за розв'язування чергового етапу перегонів звичайних і стратегічних озброєнь. Крім того, на думку республіканців, Москва безпосередньо загрожувала західним демократіям у Європі та союзникам США на Близькому Сході, продовжувала «експорт революції» до Латинської Америки, заохочувала терористичні рухи по всьому світу і навіть організувала ісламську революцію в Ірані.

Враховуючи наявності глобальної загрози з боку СРСР, ідеологи республіканської партії підкреслювали, що на відміну від адміністрації Картера, вони не ґрунтуватимуть свою політику на «наївних очікуваннях, односторонніх поступках, даремній риторичі» і не приймуть жодних угод, «...які істотно не збільшать нашу національну безпеку». Рейган відмовився продовжити політику «стримування» СРСР, похідну від доктрини Дж. Кеннана, якою передбачалось утримання Радянського Союзу в межах сфери його впливу. Натомість Рейган прагнув більш активної лінії, отже, поставив перед своїми аналітиками питання про розробку стратегії дій з лібералізації СРСР та його союзників. На початковому етапі національна безпека США мала полягати у «активній обороні» – збільшенні витрат на збройні сили, ліквідації «вікон вразливості» та нівеляції силової переваги СРСР, припиненні будь-яких переговорів із ним, денонсації наявних угод з обмеження озброєнь. Більш активну політику США повинні були проводити й у світі: зміцнити НАТО і розмістити у Західній Європі ядерні та крилаті ракети; у країнах Азії, Африки та Латинської Америки збільшити обсяги допомоги прозахідним режимам та усім силам, що боролися проти СРСР та соціалістичних урядів.

Отже, після перемоги Рейгана на виборах ця стратегія лягла в основу його політики щодо СРСР. Мета «відкидання» комунізму та його усунення з політичної арени світу остаточно посіла місце «розрядки» та «стримування».

Характерною рисою філософії «рейганізму» було спрощене, одномірне, або чорно-біле сприйняття світу. Як самому Рейгану, так і його оточенню світ уявлявся таким, що складається з добра та зла, друзів та ворогів, свободи та рабства, нарешті, вільного західного світу та комуністичного табору, керованого СРСР. Рейган вважав, що «...якщо Сполучені Штати безкінечно добродішні, то Радянський Союз безкінечно порочний..., він став... зосередженням зла у сучасному світі». Радянсько-американський конфлікт набував рис глобальної битви «між праведним та неправедним, між добром та злом». Рейган стверджував, коли у світі твориться зло, «...нам передбачено Писанням та Ісусом Христом усіма силами протистояти йому». Усе «зле» та «неправедне» у світі ототожнювалося ним з Радянським Союзом, який, за словами президента, «...залишає за собою право чинити будь-які злочини, брехати та обманювати». На думку рейганістів, ідеальний устрій світу був можливий тільки на підставі американоцентризму та переваги США, які завдяки власній економічній та військовій потужності повинні бути одноосібним лідером. Подібне бачення «радянської загрози» та стратегія національної безпеки США були окреслені у передвиборчій програмі Рейгана 1980 р., проте їх концептуалізація відбулася у підписаній президентом 20 травня 1982 р. директиві NSDD-32 («Стратегія національної безпеки США»), яка актуалізувала початковий намір неоконсерваторів припинити поширення радянського впливу у світі та заохочувати демократичні зміни у межах соціалістичної співдружності [1].

Йшлося про те, що національна безпека США була недосяжною без безпеки решти світу. Для цього зовнішньополітична стратегія потребувала інтенсифікації дипломатичних, інформаційних, економічних та військових компонентів, які у своїй сукупності вели до головної мети – витіснення СРСР з союзних йому територій. Тактикою реалізації цієї цілі була підтримка опозиційних до Москви рухів, передусім – у Польщі. Іншим засобом мало

бути припинення експорту технологій до СРСР та військове зміцнення США [2]. Деталізація зазначених положень NSDD-32 відбулася у наступних директивах – NSDD-66, NSDD-75 [3]. Ці документи, по суті, і були «доктриною Рейгана», яка реалізовувалася на практиці у 80-х роках. Директивами був накреслений комплекс заходів, спрямованих на подолання «радянської загрози». Це, передусім, посилення американського впливу у світі шляхом зміцнення наявних союзів, просування відносин з іншими країнами, створення та зміцнення коаліцій, дружніх до США. З іншого боку, це економічне виснаження Кремля та перешкоджання передачі йому важливих з військової точки зору технологій та ресурсів. Крім того, передбачалася підтримка у довготерміновій перспективі відцентрових тенденцій і націоналістичних груп усередині СРСР, рухів ліберального спрямування у союзних йому державах.

Грунтовним положенням рейганівської доктрини національної безпеки виступала теза про військове домінування СРСР. Основною загрозою національній безпеці США, на думку голови Білого дому, був потужний арсенал нових стратегічних озброєнь, створений у СРСР впродовж 70-х років, спроможний знищити Сполучені Штати. Як ілюстрацію, Рейган наводив вражаючі дані: «З 1969 р. СРСР побудував п'ять нових класів міжконтинентальних балістичних ракет та вісім разів модернізував їх... За той самий час Радянський Союз – чотири класи балістичних ракет підводних човнів, побудував понад 60 субмарин». Отже, на думку Рейгана, зміщення силового балансу у світі у бік СРСР призводило до зростання його експансіоністських інтенцій і ставило під удар національну безпеку США, «...що торкались наших життєво важливих інтересів та інтересів наших союзників». Цей глобально дестабілізуючий фактор створював «смертельну небезпеку» для існування США, «свободи та ліберальних цінностей» у всьому світі. Рейган вказував на проникнення «...радянського впливу на територію Латинської Америки, Нікарагуа, Сальвадора... Вони мають бази в Ефіопії та Південному Ємені, поруч із нафтоносними родовищами Перської затоки... вперше в історії Радянський військово-морський флот став силою на півдні Тихого океану» [4].

З цих загроз геополітичним інтересам США витікали і відповідні заходи, яких їм терміново слід було вжити для відновлення глобальної протизваги та захисту стратегічно важливих регіонів. Головними заходами повинні були стати масоване нарощування озброєнь (як стратегічних, так і звичайних) та їх комплексна модернізація. Проявом цього стало зростання витрат на військове будівництво з 134 млрд. доларів у 1980 р. до 253 млрд. у 1984 р., тобто на 42 %. Таким чином, Рейган реалізував найбільшу військову програму у повоєнний час. Водночас, Рейган незмінно підкреслював, що всі зусилля у сфері військового будівництва здійснюються ним винятково з ціллю адекватної відповіді на колосальне нарощування військової потуги з боку СРСР, забезпечення обороноспроможності США та попередження глобального конфлікту. Крім того, що для Рейгана ядерна зброя була фактором стримування Радянського Союзу, вона також мала виступати вагомим чинником його втягнення в непосильне для соціалістичної економіки протистояння. Підходи до ведення ядерної війни також були переглянуті. У заяві міністра оборони К. Уайнбергера обґрунтовувалася необхідність і можливість тривалого (до 4–6 місяців) ядерного конфлікту з Радянським Союзом, давалися вказівки з бойового застосування стратегічних ядерних сил США, ставилося завдання щодо забезпечення «тривалого виживання ядерних сил». У підписаній Рейганом директиві NSDD-13 безумовно визнавалася (принаймні, декларативно) можливість перемоги у тривалій війні із застосуванням зброї масового ураження. Своєрідним «символом» цього періоду «холодної війни» можна з повним правом вважати «жарт» Рейгана у прямому ефірі американського телебачення: «Дорогі співвітчизники, я радий повідомити вам, що я щойно підписав указ, за яким Росія навіки оголошується поза законом. Ядерне бомбардування почнеться через 5 хвилин» [5]. Одночасно Рейган взяв курс на те, щоб у разі конфлікту США самі могли уникнути ядерної відповіді. 23 березня 1983 р. він заявив, що намічає такий розвиток космічної технології, за якого Сполучені Штати будуть захищені від радянського ядерного удару. Йдеться про стратегічну оборонну ініціативу (СОІ). Її реалізація на практиці дозволила б знищувати ядерні ракети в польоті і тим самим забезпечити невразливість у разі першого удару. Для вирішення завдання перехоплення ракети супротивника протягом усього її польоту, зброя перспективної протиракетної

оборони (лазерні гармати) повинні були розміщуватися у ближньому космосі, облітаючи його павутиною орбітальних станцій. Створення такої системи озброєнь виявилось б революцією не тільки у військовій справі, а й у стратегічних підходах наддержав до питань забезпечення своєї безпеки. У попередніх майже 40 років глобальна стабільність ґрунтувалася на принципі «гарантованого взаємного знищення», тобто на визнанні як Москвою, так і Вашингтоном того факту, що у випадку застосування ними ядерної зброї противник неодмінно отримає удар у відповідь. Цей принцип став переконливим стримуючим фактором у періоди перетікання «холодної війни» у «гарячі кризи». Втім, СОІ виступала радше психологічною, ніж реальною зброєю. Прості математичні підрахунки засвідчували, що її реалізація неможлива – для того, щоб поцілити лазерним променем по конкретному об'єкту, потребувалася колосальна енергія, без якої лазерний промінь мав розсіятися у просторі. Як «енергетичну накачку» для лазерних гармат пропонувалося використовувати енергію атомних вибухів на Землі, а потім передавати цю енергію у космос. Разом із тим, відзначимо іншу знакову рису цієї програми. З проголошенням СОІ можна стверджувати про важливу концептуальну зміну у підході адміністрації Рейгана до відносин з СРСР. Взавши курс на досягнення військової переваги над стратегічним противником, Вашингтон повів справу до згортання переговорів з питань роззброєння, до зриву вже досягнутих домовленостей у цій сфері та діалогу винятково з позицій сили. На початку 80-х років уряд США в односторонньому порядку перервав переговори з багатьох питань обмеження озброєнь і роззброєння, що велися протягом попереднього десятиліття.

Концентрований погляд Рейгана та його адміністрації на шляхи співіснування СРСР та США містила схвалена у січні 1983 р. директива NSDD-75, якою встановлювалася стратегія адміністрації на цьому треку світової політики [6]. Документ засвідчував прагнення тиску на Радянський Союз, а не намір підтримувати статус-кво, що мирилося б з існуванням соціалістичної системи [7]. Один із авторів директиви, член ради з національної безпеки Р. Пайпс вбачав у документі чіткий розрив із минулим [8], оскільки головною метою, яка повторювалася у тексті шість разів, визначалась зміна радянської системи шляхом форсованого зовнішнього тиску. Такий підхід до характеру радянсько-американських відносин став прямим наслідком сприйняття діючою адміністрацією неоконсервативної тези про неможливість мирної внутрішньої трансформації радянського режиму, що мало чим відрізнявся за своєю суттю від нацистського, знищеного у результаті зовнішнього військового впливу. Саме у такому ключі аналізував міжнародну ситуацію З. Бжезінський (політолог, колишній радник з національної безпеки президента Дж. Картера). Він акцентував увагу на необхідності для США продовження протистояння «радянським атакам» у різних частинах світу та нарощування своєї військової моці. На його думку, у Росії діяв «синдром програної війни» – зовнішні поразки історично завжди були головним стимулом для внутрішніх перемін [9].

Отже, Вашингтон взяв курс на перегляд Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин та зміну глобального геополітичного статус-кво. Таке коригування підходу до системи міжнародних відносин з боку Сполучених Штатів, які проголосили себе «моральним лідером» та головним захисником демократії, свободи та прав людини, обумовила зміни у підході до конфліктів та криз всередині соціалістичної співдружності. У ході політичної кризи 1981–1983 рр. у Польській Народній Республіці адміністрація Рейгана проводила активну лінію підтримки опозиційно орієнтованої профспілки «Солідарність», надаючи їй матеріальну допомогу та передаючи їй розвіддані. Після введення у Польщі надзвичайного стану та відновлення контролю над країною комуністичної партії Вашингтон здійснив відповідні різкі заходи, спрямовані проти СРСР та країн РЕВ, раніше не характерні для американських адміністрацій та їх політики щодо соціалістичних країн. Такими заходами було майже повне згортання торговельно-економічних відносин США з СРСР та введення санкцій проти комуністичного уряду Польщі.

Войовнича риторика Рейгана справляла значний вплив на свідомість пересічних американців. У 1983 р. під час опитувань про ставлення до СРСР респондентам пропонувалися п'ять варіантів відповіді: «дуже сприятливе», «здебільшого сприятливе», «здебільшого несприятливе», «немає думки». Домінувало «здебільшого несприятливе» та «несприятливе»

ставлення до СРСР – 89 %. За даними опитування Гелапа, від 65 до 93 % американців дотримувалися такої думки фактично до середини 80-х років [10]. Отримавши з боку громадськості схвалення своєї політики, адміністрація у 1981–1983 рр. майже заморозила переговорний процес щодо обмеження озброєнь та контролю над ними, відновивши його тільки після початку «перебудови» в СРСР та приходу до влади команди М.С. Горбачова.

Отже, протягом першої половини 80-х років республіканська адміністрація США розробила та реалізовувала курс національної безпеки, спрямований на руйнування світової соціалістичної системи та успішне для себе закінчення холодної війни. У цей час політика стримування та збереження балансу сил у світі поступилась місцем прагненню закінчити американсько-радянське протистояння перемогою першої сторони.

Література:

1. NSDD 32 US National Security Strategy, May 20, 1982 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-032.htm>.
2. NSDD 32 US National Security Strategy, May 20, 1982 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-032.htm>.
3. NSDD 66 East-West Relations and Poland Related Sanctions, November 29, 1982 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-066.htm>; NSDD 77 Management of Public Diplomacy Relative to National Security, January 14, 1983 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-077.htm>.
4. Буш Дж. Глядя в будущее / Дж. Буш. – М.: Прогресс, 1989. – 339 с. – С. 46-48.
5. Reagan jokes about bombing Russia. August 11, 1984 [Електронний ресурс] // National History. – Режим доступу: <http://www.history.com/this-day-in-history/reagan-jokes-about-bombing-russia>.
6. NSDD 75 US Relations with the USSR, January 17, 1983 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-075.htm>.
7. Bailey N. The Strategic Plan that Won the Cold War. National Security Decision Directive 75 / N. Bailey. – Virginia: The Potomac Foundation, 1988. – P.13.
8. Pipes R. Survival is Not Enough: Soviet Realities and American Future / R. Pipes. – N.Y.: Simon & Schuster, 1984. – P. 262–264.
9. Brzezinski Z. Game Plan: A Geostrategic Framework for the Conduct of the U.S.-Soviet Contest / Z. Brzezinski. – Boston: The Atlantic Monthly Press, 1986. – 288 p.
10. Рябцева Е.Е. Внешнеполитические предпочтения американской общественности (вторая половина XX века) / Е.Е. Рябцева. – Астрахань: Изд-во Астраханского социального института, 2001. – 223 с. – С. 202.

Крысенко Д.С., канд. истор. наук, ст. преподаватель кафедры международных отношений Киевского национального университета культуры и искусств

Место СССР в доктрине национальной безопасности первой администрации Р. Рейгана (1981–1984). В статье освещается роль «советской угрозы» в стратегии национальной безопасности США за период от прихода к власти консервативной коалиции Рейгана до начала советской «перестройки». Определены стратегические приоритеты, положенные в основу взаимоотношений с СССР. Обосновывается мнение о доминирующем влиянии этого направления политики Белого дома на формирование неореалистического направления теории международных отношений. Утверждается, что на протяжении первой половины 80-х годов республиканская администрация США разработала и реализовала курс национальной безопасности, направленный на разрушение мировой социалистической безопасности, мировой социалистической системы и успешное завершение «холодной войны».

Ключевые слова: противостояние, США, СССР, доктрина национальной безопасности, силы стратегического назначения.

Krysenko D.S., Candidate of Historical Sciences, Lecturer of International Relations Department of Kyiv National University of Culture and Art.

The role of the USSR in the doctrine of national security of Ronald Reagan's first administration (1981–1984). The article is devoted to the role of «Soviet threat» in the US national security strategy from the beginning of Reagan's conservative coalition to the period of Soviet «perestroika». The strategic priorities in the relationship with the Soviet Union are highlighted. The idea of the dominant influence of the White House policy on the formation of the neorealist branch of international relations theory is substantiated. It is proved that during the first half of the 80-s the Republican Administration of the USA developed and implemented a course of national security, aimed

at the destruction of the world socialist security of the world socialist system and the successful completion of the "cold war."

Key words: conflict, the USA, the USSR, the doctrine of national security, strategic forces.

УДК 008:27-156-788-662"02/10"

Лукашенко А.І.,

канд. істор. наук, доцент кафедри країнознавства та міжнародного туризму
Київського міжнародного університету

*Вплив християнського дуалізму на повсякденне життя
монастирів, середньовічну освіту та мистецтво
(III – середина XI ст.)*

У статті висвітлюється роль християнської ідеології у повсякденному житті середньовічних монастирів, тенденціях освіти та мистецтва. Визначаються основні аспекти та засади життя монастирів, які формувалися на основі принципу християнського дуалізму. Аналізуються трансформаційні процеси у житті монастирів під впливом мінливої ідеології Церкви. Сформовано принципи середньовічної освіти, що спиралась на ідеї християнського дуалізму. Визначено особливості мистецтва, а саме видозмінення образів Бога та Диявола.

Ключові слова: християнський дуалізм, Церква, монастирі, бенедиктинці, Бог, Диявол.

Історія середньовічного монастиря, специфіка мистецтва та освіти відображають ті засади, на яких почала будуватися система цінностей християнської ойкумени, де не останнє місце займало християнство. Саме ця система цінностей лягла в основу сучасних тенденцій різних галузей суспільного життя. А розуміння витоків проблем і можливі пошуки їх вирішень є наразі надзвичайно *актуальними* завданнями для світової спільноти. Так, з'ясувавши роль християнської ідеології у житті цитаделі християнської цивілізації (монастирі), стане зрозумілим перебіг процесів в інших сферах повсякденного життя християн, у чому і полягає *мета* статті.

Чимало науковців, серед яких Адальбер Гюстав Аман, Арон Гуревич, Едмон Поньон, Жак ле Гофф, звернули свою увагу на релігійні аспекти повсякденного життя християн. Проте, часто дослідники повсякденної історії не враховували основу релігійності – християнський дуалізм (протиставлення добра і зла, Бога і Диявола).

Розглянемо спочатку формування монастирів та їх повсякденного укладу життя під впливом християнського дуалізму. Так, особливу роль у поширенні впливу церкви відігравали монастирі. Вони виникли у III ст. в Єгипті і являли собою спочатку поселення відлюдників (від грецького «чернець-відлюдник»). Перший чернечий орден започаткував Бенедикт Нурсійський у VI ст. Надалі орден бенедиктинців об'єднував до двох тисяч монастирів. У чернечих орденах заповідь бідності була основоположним принципом. Бенедиктинці не тільки не мали права володіти будь-яким майном, їм було заборонено навіть вживання слів «мій» і «твій»: замість цього засновник ордена Бенедикт Нурсійський наказав говорити «наш». Поняття спільного володіння стосувалося навіть на фізичної особи ченців. Принаймні точилися суперечки щодо того, чи міг монах дивитися на члени свого тіла як на особисту власність і чи міг він говорити: моя голова, моя мова, мої руки, або ж він повинен був говорити: наша голова, наша мова, наші руки, подібно до того як говорили наш клубок, наша ряса [1].

Середньовічне зречення від світу і від самого себе доведено у чернецтві до знищення індивідуальної особистості. Деяко пізніше в орденах францисканців і домініканців заборонена була не тільки особиста, але й загальна власність. Ченці повинні були існувати винят-